

Natalija Ludoški

OSTVARENA SUDBINA

(Vesna Stanišić: *Ukus sunca*, Laguna, Beograd, 2025)

Ako bi utisak o knjizi *Ukus sunca* Vesne Stanišić trebalo svesti na reč-dve, onda bi on glasio *blistavo i strašno*, kako je Bekim Fehmiju, jedna od mnogobrojnih žrtava mraka i destrukcije koje su devedesetih ovladale prostorima Jugoslavije, nazvao svoju autobiografiju. Ili, preciznije: *strašno i blistavo*, jer Vesna Stanišić je, suprotno velikom glumcu, smogla snage da se izbori sa zlom, da iznova, kao feniks, uspostavi ličnu i porodičnu harmoniju i ostvari se kao umetnik.

Bežeći od krvavog jugoslovenskog „razdruživanja“, izbegla 1991. godine s porodicom u Švedsku, godinama će živeti sa suprugom i decom po izbegličkim kampovima. Oboje intelektualci, tek 1993. izboriće se za mogućnost da koliko-toliko srede egzistencijalne prilike i počnu profesionalne

živote od nule. Bez znanja jezika, u krajnjoj oskudici, ali snažne vitalističke prirode, s izbavljajućom formulom „srce u molu, mozak u duru“, sredinom osamdesetih voditeljka slobodoumnog noćnog programa Radio Pančeva, dramaturškinja po obrazovanju, uspele je da se izbori za život po meri čoveka i sebe izgradi u intelektualku visokog renomea.

I suprug, saznajemo, vrhunski je stvaralac: Zoran Stanišić, elektrotehničar po struci, poslednjih godina usmeren na istraživanja u oblasti zelene energije, po oceni tima naučnika s Kembridža 2008. godine proglašen je za jednog od najboljih svetskih inženjera.

Memoarska knjiga Vesne Stanišić pisana je s namerom da posvedoči, u ime svih onih koji tome nisu vični, o mukama izbegličkog života. Da bogatu životnu priču pretoči na hartiju sugerišu joj prijatelji – Jovan Ćirilov i Dragan Klaić, s kojima se susreće u zemlji u kojoj će izgraditi svoj novi dom.

No *Ukus sunca* nije tek jedno od svedočanstava o strahotama rata, apsurdu izbegličkog života, velikim tugama i radostima. Reč je o knjizi visoke umetničke vrednosti i autorki koja će revitalizovati i podići kvalitet aktuelnog domaćeg proznog stvaralaštva.

Da je reč o vanrednom literati, ukazuje već posveta u formi pesme u prozi, upućena deci (zarad koje i beleži sećanja), čije finale glasi:

S jedne strane je bilo bolno, sa druge radosno i lako.

Tako je i danas.

Moja JU-topija osamdesetih i JA-topija devedesetih traju decenijama.

U meni.

U vašim utopijama.

S ljubavlju, vaša mama.

Posvećenik umetnosti reči, Vesna Stanišić biografski sadržaj vešto oplemenjuje literarnim reminiscencijama, najneposrednije na Crnjanskog i Hiperboreju odakle je preuzet i moto knjige: *Taj nagon da se čovek, i u tuđim zemljama, oseti kao kod svoje kuće, ja mislim da je znak, jedne velike zajednice, osećaja zajednice ljudi.*

Intertekstualne relacije prizivaju i Dragoslava Mihailovića i junaka njegove proze – nostalgичnog izgnanika u Švedsku, potom Kafku i stranice *Procesa*, Borhesa, Ingmara Bergmana i druge, pomenute ili ne, velike pisce.

Asocijativno su u svest čitaoca prizvani i Sofoklovi stihovi o veličini čoveka. Jer pokazaće se da i u toj (odavde gledano) savršeno uređenoj nordijskoj zemlji sistem ume da zakaže. A onda na scenu stupa Čovek.

Uopšte, bez obzira na bolna iskustva, Vesna Stanišić čitaocima nudi uverenje o mogućnosti prevazilaženja svih životnih zala, i zasluženi – srećan rasplet. Već naslov, unekoliko, sugeriše optimističnu perspektivu. Čitava knjiga odiše uverenjem da sreća prati hrabre pa sve prepreke bivaju, i u bežaniji od Pančeva do Švedske, čudom, srećno prebrođene. Autorka veruje, čini se, i u stvarnost izvan realnog bivstvovanja, u šta i čitaoca uverava svojim proročkim snovima.

Kao i svim velikim literarnim delima, i jezički inventivnoj i kompoziciono majstorski izvedenoj knjizi *Ukus sunca* – bogate motivike i značenja, slojevitog štiva koje priziva mnoštvo asocijacija, te emotivno snažnoj i misaono dubokoj, s primesama finog humora i ironije – može se pristupiti iz različitih perspektiva, i nalaziti u njoj mnoštvo ideja i značenja.

Jedan od ključnih motiva tiče se i pitanja identiteta: jezika, korena, istorije, do tragičnih devedesetih godina prošlog veka zajedničke nam domaje. Autorka ispisuje prave esejističke medaljone o jeziku i nacionalnoj prošlosti. Pamti se gorak nauk o tome da „ništa nije gore od povratka iz pismenosti u nepismenost”. Iako se odnosi na lično iskustvo autorke, može se, nažalost, tumačiti i kao precizna dijagnoza trenutnog stanja srpske kulture. Ili:

To zlo je živo i danas, još uvek ima mnogo onih koji nastoje da nam zbrišu prošlost. Ali ne prošlost Kosovske bitke, nego prošlost koja je značila naš život.

To naš iliti naše (kao neizrecivo, tabuisano, distinktivno obeležje izbeglica iz Bosne, Hrvatske, Srbije, s Kosova, u odnosu na kulturu zemlje u koju su dospeli) nosi u ovoj knjizi stožerni smisao. Stoga katartično deluje događaj dočaran negde oko sredine knjige; stokholmski koncert Đorđa Balaševića, koji će, izlazeći raširenih ruku pred publiku – naš svet u rasejanju – pozdraviti rečima: „Dobro veče, moja Jugoslavijo!” (Suza u oku čitaoca ove knjige zaiskri nad stranicama na kojima su opisane manifestacije ljudskosti.)

Neprebol za državom u kojoj je ponikla, u jednom intervjuu, Vesna Stanišić ovako tumači:

Rođena sam u toj zemlji i u njoj se trideset godina formiralo sve što me je održalo do danas. Jugoslavija ne postoji, ali postoje vrednosti koje su bile legitimne u njeno vreme. To je bilo vreme kada smo trenirali pristojnost, to su bile godine vere u razumnu reč i u vladavinu dobrog ukusa. Verovalo se da je status bez pokrića ravan nemoralu, koji nijedna umišljenost nije mogla da opravda. Nemoralom su se nazivale potpuno druge stvari nego danas. Zašto bismo odustajali od toga? (Siniša Bošković, „O ljudskoj dobroti u vremenu zla”, *Bukmarker*, br. 52, maj 2025, str. 17).

Kao iskusna dramaturškinja, ume autorka ove knjige i da multiplikuje osećaj katarze. A katarza je, skloni smo da verujemo, jedna od važnih uloga savremene umetnosti. Jer, kako je rečeno, bez intelektualnog i obnavljanja najbitnijih istina i vrednosti prošlosti ne može se izgraditi sadašnjost.

Ispunila je Vesna Stanišić, uverava nas *Ukus sunca*, svoju sudbinu. Složio bi se s tim, verujemo, i Crnjanski.